

yadı, *Eserleri ve XIX.-XX. Asır Arap Edebiyatındaki Yeri* adıyla bir doktora tezi hazırlanmıştır (1980, UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). Emrullah İşler, Menfelütî'nin hayatı, eserleri, edebî kişiliği ve düşünce dünyasına dair bir girişle birlikte onun hikâye ve denemelerinden yaptığı seçmeleri *Erdem Nerede?* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 2000).

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, II, 1805; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 195-202; Mârûn Abbûd, *Edebü'l-'Arab*, Beyrut 1960, s. 466-467; Şevki Dayf, *el-Edebü'l-'Arabıyyü'l-mu'âşır*, Kahire 1979, s. 227-234; Muhammed Ebû'l-Envâr, *Muşâfa Lutfi el-Menfelütî*, Kahire 1981-86, I-III; H. A. R. Gibb, *Studies on the Civilization of Islam*, London 1982, s. 258-268; Fethi Yeken, *el-Mevsû'atü'l-harekiyye*, Amman 1403/1983, I, 281-282; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *Mürâca'at fi'l-âdâb ve'l-fünûn (el-Mecmû'atü'l-kâmile için)*, Beyrut 1403/1983, XXV, 557-568; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 239-240; Ahmet Savran, *19. Yüzyıl Osmanlılar Döneminde Yeni Arap Edebiyatı*, Erzurum 1987, s. 275-284; Ahmed Ubeyd, *Meşâhîrû şu'arâ'i'l-'aşr*, Beyrut 1414/1994, I, 320-341; Sa'd Mîhâil, *Âdâbü'l-'aşr*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-Ümrân), s. 256-262; Muhammed Abdüfettâh, *Eşherü meşâhîri üde-bâ'i'ş-şarık*, Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Misriyye), II, 178-224; Erol Ayyıldız, *Mustafa Lutfi el-Menfelütî'nin Paul ve Virginie Tercümesi ve Tenkidî*, Bursa, ts. (Fatih Yayınevi); Emrullah İşler, "Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü: Mustafa Lutfi el-Menfelütî", *Nüşa*, I/3, Ankara 2001, s. 71-88; Ch. Vial, "al-Manfalütî", *EP* (İng.), VI, 414-415; E. C. M. de Moor, "al-Manfalütî, Mustafa Lutfi", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 506.

İSMAİL DURMUŞ

MENGES, Karl Heinrich (1908-1999)

Alman Türkologu
ve Slav dilleri uzmanı.

22 Nisan 1908'de Frankfurt am Main'da doğdu. Tanınmış bir aileye mensup olan babası bölge sulh hukuk mahkemesi kâtibiydi. Menges dillere karşı duyduğu ilgiyle on üç yaşına geldiğinde dedesinin Rusça gramer kitabını incelerken bu dilin Yunanca ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaya çalıştı. Lise öğrenimi yıllarında Rusça'ya yalnız pazar günleriyle tatil günlerini, Yunanca'ya da haftada altı saatini ayırıyordu. Bu çalışma sayesinde altı ay gibi kısa bir süre sonra gazete ve kitapları sözlük yardımıyla okuyup anlayabilecek hale geldi. Rusça'nın Yunanca ve Latince ile olan yakınlığını keşfetmesi bu dilleri öğrenmesini kolaylaştırdı. Öğrenimini sürdürürken özellikle Latince ve Yu-

nanca hocaları ona büyük destek verdiler; Menges'i Hint-Avrupa dilleriyle tanıştırdı ve bu dillere dair edebiyat bilgileri almasını sağladılar. Böylece Menges'in dil bilimiyle ilgili araştırmaları başlamış oldu. Bu arada İngilizce'yi ve İtalyanca'yı öğrenen Menges eski Slavca, Türkçe ve bunlara komşu dillerle de ilgileniyordu.

Lessing Lisesi'nden 1926 Şubatında mezun olan Menges, Frankfurt Üniversitesi'nde ilk iki yarı yılda coğrafya, halk bilimi, meteoroloji, Çin bilimi, genetik, pratik kurslarla Rusça ve yeni Bulgarca'nın yanı sıra özel dersler alarak Osmanlı Türkçesi'ni öğrendi. Sonraki iki yarı yılda Münih'te okudu. Berneker'den Slavca, Örtel'den Sanskritçe, Bergstrasser ve Süssheim'den Osmanlı Türkçesi, Scherman'dan halk bilimi dersleri aldı. 1928 baharında Münih'ten Berlin'e gitti. Burada Vasmer'den Slavca, Willy Bang Kaup'tan Türkoloji okudu. Türkoloji incelemelerinde yalnız Osmanlı Türkçesi ve İslâm kültürüyle yetinmeyip bu alanı, Eski Türkçe'yi ve Altayca'ya kadar Asya ve Sibirya'da konuşulan dilleri de içine alan bir daire içinde genişletti.

Menges, 1930-1932 yıllarında Berlin Üniversitesi'nde sürdürdüğü öğrenimini 1932 Şubatında doktora imtihanıyla tamamladı. 1933 Martına kadar geçen bekleme döneminin sonunda Doğu ile ilgili araştırma yapan bir kurumda göreve başladı. Rusya'da ve Çin sınırında çok istediği araştırmaları yapabilmek için gerekli izni ilgili ülkelerden bir türlü alamadı. Daha sonra çıkan şartlı izinlere de büyük bir dünya savaşının patlak vereceği endişesiyle olumsuz cevap verdi. Hocası Bang'ın ölümü üzerine (1934) öğretim hayatına başlayan Menges'e hocasının çalışma odalarını ve özel kütüphanesini Annemarie von Gabain'le birlikte kullanma izni verilmişti.

Naziler tarafından zorunlu göçe tâbi tutulan Menges, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkeden Rusça ve Slavca hocalığı yapması için davet aldı. Onu davet edenlerden biri de Rus edebiyatına büyük hayranlık duyan Türkiye'nin Prag büyükelçisi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Bu daveti kabul ederek 1937'de Ankara'ya geldi; önceleri haftada üç gün ikişer saatten uygulamalı kurslar verdi. İlk altı haftadan sonra kendisine Rusça dersleri devredildi. Slavca için yalnızca ikişer saatlik iki kurs bulunuyordu. Burada gerekli şartları ve umduğu ilmi seviyeyi bulamadığı için New York Colombia Üniversitesi'nde çalışmaya ka-

rar vererek 1940 Eylülünde Türkiye'den ayrıldı. Colombia'da huzurlu bir çalışma ortamına ve geniş imkânlarla kavuşan Menges ikinci yılında Türkoloji'yi ders olarak müfredata aldırılmayı başardı. Henüz Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversitelerde Türkoloji okutulmuyordu. Eğitime Uygurca ile başlayan Menges savaş dolayısıyla ilgi gösterilen Türkiye Türkçesi için de kurslar açtı. Türkçe, 1942-1943 ders yılından itibaren Colombia Üniversitesi'nin müfredatına resmen alındı. 1943-1944'te Colombia'da Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı bazı bölümler için düzenlenen özel kurslar arasında Menges de haftada on-on beş saat Osmanlı Türkçesi dersleri veriyordu. Savaşın sona ermesiyle bu kurslara olan ilgi azaldı. Doğu Avrupa Dilleri Bölümü Slav Dilleri Bölümü'ne dönüştürüldü. 1947 yaz yarı yılında Seattle'deki Washington Üniversitesi'nde Slavca ders vermeye başlayan Menges bunun yanında Slav-Altay ilişkilerini incelediği ayrı bir dersi üstlendi. 1947 güzünde Colombia Üniversitesi'ne döndü.

Menges 1947'de Altay ve Slav dilleri dalında profesör unvanını aldı. 1956'da Altay dilleri profesörü olunca Altayca'yı etkileyen dilleri araştırmak ve Rusya'ya ilmi geziler yapmak için imkân kazanmış oluyordu. Savaşın sona gezdiği yerler arasında İran da vardı (1948, 1950). Bu ülkedeki kütüphaneleri inceleyen ve çeşitli araştırmalar yapan Menges bazı önemli sonuçlara ulaştı. Ardından Afganistan, Kore, Japonya, Tayvan, Siyam, Malezya ve Güney Hindistan'a gitti.

Berkley, Seattle, Paris, Berlin, Göttingen, Viyana, Brüksel, Hamburg, Frankfurt, Münih, Delhi, Kuala Lumpur, Upsala, Leningrad, Almatı, Sapporo, Kiyoto ve Seul gibi üniversitelerle bilgi alışverişinde bulunan Menges Sociéte Finno-Ougrienne, Sociéte d'Iranologie, Sociéte Asiatique, Societas Uralo-Altaica, International Association of Tamil Research, Kgl. Humanistika Vedenskaps-Samfundet i Upsala, Royal Central Asian Society gibi bilim kurumlarına üye olarak kabul edildi. 1976 yazında emekli olan Menges 20 Eylül 1999 tarihinde Viyana'da öldü.

Eserleri. *Volkskundliche Texte aus Ost-Türkistan, aus dem Nachlass von N. TF. Katanov* (nşr. Karl Menges, I-II, Berlin 1933-1943); *Qaraqalpaq Grammar I: Phonology* (New York 1947); *The Oriental Elements in the Vocabulary of the Oldest Russian Epos, the Igor Tale* (New York 1951); *Introduction to Old Church Slavonic* (New York 1953); *An*

Outline of the Early History and Migrations of the Slavs (New York 1953); *Glossar zu den volkskundlichen Texten aus Ost-Türkistan II* (Wiesbaden 1954); *Das Cayatajische in der Persischen Darstellung* (Wiesbaden 1957); *Morphologische Probleme* (Wiesbaden 1960); *The Turkic Languages and Peoples: An Introduction to Turkic Studies* (Wiesbaden 1968, 1995); *Altajische Studien II. Japanisch und Altajisch* (Wiesbaden 1975)

BİBLİYOGRAFYA :

S. E. Hegaard, *Karl Heinrich Menges Bibliographie*, Wiesbaden 1979; Fuat Sezgin, *Bibliographie der Deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde*, Frankfurt 1993, XVI, 104; R. A. Miller, "For Karl Heinrich Menges 22 April 1908 – 22 April 1983", *CAJ*, XXVII (1983), s. 161-167.

MUSTAFA S. KAÇALIN

MENGLİ GİRAY TÜRBESİ

Kırım'da XVI. yüzyıla ait türbe.

Kırım Hanı I. Mengli Giray'a (1467-1474, 1475-1476, 1478-1514) ait olan türbe, Kırım Hanlığı'nın başşehri Bahçesaray'ın yakınındaki Salacık bölgesinde yer almaktadır. Kırım hanlarının ilk sarayları da Salacık'taydı. Türbenin aşağısında I. Mengli Giray Han tarafından inşa edilen Zincirli Medrese bulunmaktadır. Evliya Çelebi burada birkaç türbe olduğundan söz etmekte, eski gravürler de bunu doğrulamaktadır; ancak günümüzde yalnız bir türbe mevcuttur. *Gülbün-i Hânân*'a göre Mengli Giray'ın türbesi, yaptırdığı medresenin yanında olup daha önce I. Hacı Giray Han da vefat ettiğinde (871/1466) burada inşa ettirdiği türbesine defnedilmiştir. Önceleri I. Hacı Giray'a atfedilen mevcut türbenin Şevval 957 (Ekim 1550) tarihli kitâbesi yapının Mengli Giray Han'a (ö. 919/1514) ait olduğunu göstermektedir. Her ne kadar kitâbe 957 (1550) tarihini taşıyorsa da türbenin bilhazre inşa edilmesi veya daha sonra birtakım değişiklikler geçirmiş olması mümkündür.

Türbenin mimarisi son derece önemlidir. Sekizgen bir plana sahip bulunan türbe arazinin meyilli olmasından dolayı bir temel üzerinde inşa edilmiştir. İki kademeli örtü sistemi iç tarafında bir kubbe, dış tarafında sekizgen bir karnak ve kiremit örtülü hafif sivri bir çatıdan oluşur. Eyvan şeklinde öne doğru çıkan taçkapı zengin süslemeye sahiptir. Kapı tarafındaki köşeler hariç diğer köşelerde sütunlar yer almaktadır. Bu sütunların üçü kaz

ayağı denilen bir mekik şeklinde geometrik bezeme gösterir, üç tanesinin zencirek veya geçme motifleri vardır. Türbede toplam beş pencere mevcuttur. Girişteki eyvanın karşısında üç cephede üst seviyede dar, dış çerçevesi dörtgen, iç tarafı sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. İki yanda ise daha alt seviyede çift çerçeveli, silmeli birer dörtgen pencere bulunur. Türbenin bir temel üzerinde inşa edilmesi yapıda zemin kat veya mülâkât bulundugunu düşündürür.

Eyvanının dış kısmı, iki tarafında düğüm motifleriyle işlenmiş burmalı halatla çevrili sivri kuşatma kemerli geometrik motifler gösteren köşe sütunlarının üstünde durmaktadır. Eyvanın üstü bir aynalı tonozla örtülmüştür. Eyvanın iç kısımlarında her iki tarafında kavsaraları mukarnas dolgulu birer mihrâbiye mevcuttur; mihrâbiyeler dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve şeridi iç bükey düz bir bordür ve onun dışında burmalı bir halattan oluşur. Nişlerin iki yanında birer köşe sütuncuğu vardır. Bu sütuncukların silindirik gövdelerinde cephe sütunlarıyla aynı olan mekik şekilleri mevcuttur, başlıklarında ise büyük, tek yaparak şeklinde bitkisel motifler görülür; gövde ve başlık arasında birer burmalı halat bulunur. Sağ mihrâbiyenin sütun başlıkları tamamen tahrip olmuştur. Nişlerin iç taraflarında, mukarnas kavsara ve çerçeve halatın arasındaki köşelikler

Mengli Giray Türbesi'nden bir taş süsleme detayı

de rûmî motiflerin içinde ikişer adet yuvarlak yazı panosu yer almaktadır. Yan duvarların üst kısmında birer kör kemer şeridi bulunur.

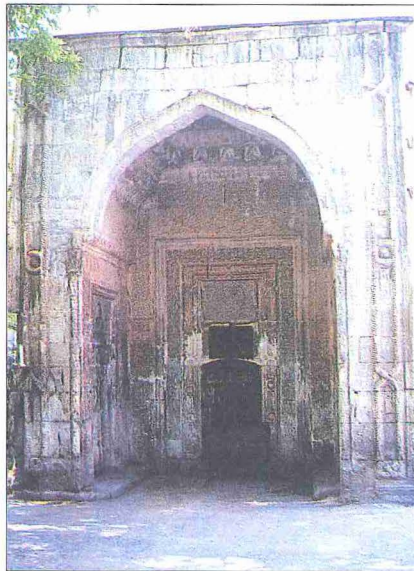
Eyvanın içindeki ana cephede bezemeli üç değişik şeritten oluşan bir çerçeve ve içinde basık kemerli giriş kapısı ve kapının üstünde kitâbe mevcuttur. Kapı ve kitâbe arasında yan nişlerin sütun başlıklarına benzeyen büyük bitkisel motiflerden meydana gelen bir bezeme panosu yer almaktadır. Kapıyı çevreleyen bordürlerde dışarıdan içeriye doğru önce düz yivli bir çerçeve, ardından muhteşem bir yazı şeridi ve en içte bir geçme motifli bulunmaktadır. Kapı etrafında dolaşan yazı şeridinde Feth sûresi yer almaktadır. Kapı cephesinin çerçeve dışındaki alanında ise muhteşem bir rûmî desen vardır. Salacık mahallesine yakın olan Kırkyer'deki, Altın Orda Hanı Toktamış'ın kızı Hanike Bikeç'e ait bir başka türbe ile I. Mengli Giray Türbesi arasında büyük benzerlikler vardır. Bu türbe de sekizgen bir yapıya ve geniş bir giriş eyvanına sahiptir. Bezemesi ise çok daha sadedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VII, 225-226; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 19; Remmâl Hoca, *Târîh-i Sâhib Giray Han* (nşr. Özalp Gökbilgin), Ankara 1973, s. 144-145; F. Dombrovskiy v.dğr., "Bahçisarayskaya arabeskaya i turetškaya natpisi hanskgao dvortsa, meçeti, klatbişca", *Zapiski Odesskogo Obşçestva İstorii i Drevnostey*, Odessa 1848, s. 526; Hüseyin Bodaninskiy, *Tatarskiye "Dürbe" Mausoley v Krimu*, Simferopol 1927, tür.yer.; Osman Akçokraklı, *Novoe iz İstorii Çufut-Kale*, Simferopol 1928, tür.yer.; A. L. Jacobson, *Srednevekoviyy Krim*, Moskva 1964, s. 141-142; Oktay Aslanapa, *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri*, İstanbul 1979, s. 16-17; C. Krikun, *Pamytniki Krimskotatarskoy Architektura*, Simferopol 2001, s. 49-50.

NICOLE KAÇAL-FERRARI

Mengli Giray Türbesi – Bahçesaray / Kırım